

بازدارندگی همه جانبه دفاعی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات نظامی و امنیتی آمریکا

نویسندگان: محسن رضایی^۱

حمید خسروی^۲

فصلنامه (علمی-تخصصی) مطهر، سال چهاردهم، شماره ۴۰، بهار ۱۳۹۶

چکیده

وجود ناامنی‌ها و تهدیدات مختلف از سوی آمریکا و رژیم صیونیستی موجب شده تا بحث تأمین امنیت به موضوعی حیاتی برای مسئولین جمهوری اسلامی ایران تبدیل گردد. سؤال اصلی که در این رابطه مطرح می‌گردد این است که راهبرد ایران برای مقابله در برابر این تهدیدات بر چه مؤلفه‌هایی استوار است؟ در پاسخ به این سؤال می‌توان راهبرد بازدارندگی را به عنوان فرضیه اصلی در راستای تأمین امنیت کشور بیان نمود و مهمترین مؤلفه‌های آن را بازدارندگی از طریق تقویت قدرت نظامی و توسعه قدرت دیپلماسی در راستای ایجاد متحدین منطقه‌ای قرار داد. لذا با استفاده از روش کتابخانه‌ای، بررسی و مطالعه مطالب مرتبط در سایت‌های مختلف به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته شده است و می‌توان بیان نمود با وجود تلاش‌های بسیار در راستای منزوی نمودن جمهوری اسلامی ایران، راهبرد متخذه از سوی ایران به خوبی توانسته تهدیدات نظامی و امنیتی علیه کشور را دفع نماید.

واژگان کلیدی:

راهبرد دفاعی، تهدید دفاعی، تهدید امنیتی، بازدارندگی

۱. عضو هیات علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

۲. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی نظامی، دانشگاه دفاع ملی، دانشکده دفاع، mahdiyar9595@gmail.com

اسلام به آمادگی دفاعی و نظامی مسلمین برای حفاظت از امنیت امت اسلامی، تأکید می‌کند: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (انفال، ۶۰)؛ و در برابر آن‌ها آنچه توانستید از نیروی (انسانی، سلاح‌های روز و هزینه نبرد) و اسبان بسته و آماده شده (وسایل نقلیه مناسب) آماده سازید که بدین وسیله دشمن خدا و دشمن خود و دشمنان دیگری را غیر آنها که شما آن‌ها را نمی‌شناسید، خداوند آن‌ها را می‌شناسد، بترسانید. و هر چیزی که در راه خدا اتفاق کنید (در روز جزا) به‌طور کامل به شما داده خواهد شد و بر شما هرگز ستم نمی‌رود (از حقتان کاسته نمی‌شود).

آرمان‌های عدالت جویانه و افق روشن پیشروی نظام جمهوری اسلامی ایران، همواره عاملی بوده است که نظام استکبار جهانی احساس خطری نسبت به منافع خود داشته است. احساس خطر از این موضوع که موفقیت نظام ج.ا.ایران در دستیابی به اهداف والایش می‌تواند الگو و سرلوحه‌ای برای دیگر ملل باشد. این عامل، سبب شده که همواره کشورهای غربی در ستیزه با ملت ایران باشند.

یکی از اصول مهم در حوزه دفاعی هر کشور، موضوع بازدارندگی است. بازدارندگی به عنوان دکترین یا به عنوان راهبرد، اصولاً در تمام کشورها مورد استفاده است؛ چراکه کشورها دنبال این هستند که با رسیدن به سطح بازدارندگی، هم تهدیدات را مرتفع کنند و هم یک وضعیت با ثبات در اداره امور کشور پیدا کنند و از این طریق بتوانند به اهداف اصلی خود که توسعه است بپردازند؛ پس بازدارندگی در بارزترین مصداق و حالت، نفی (منتفی) تهدید می‌کند و رفع تهدید نمی‌کنند (قدیر نظامی: ۱۳۹۴، جزوه درسی).

این پژوهش، با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای و با بررسی اسناد بالا دستی و نوع تهدیدات پیرامون کشور، عوامل مؤثر در بازدارندگی دفاعی جمهوری اسلامی ایران را احصا نموده و به این سؤال، پاسخ گوید که بهترین سیستم بازدارندگی همه‌جانبه در برابر تهدیدات دفاعی و امنیتی آمریکا، باتوجه به مؤلفه‌های قدرت جمهوری اسلامی ایران کدام است؟

بیان مسأله

فرمانده معظم کل قوا (مدظله العالی) در خصوص لزوم آمادگی و توان بازدارندگی در برابر دشمنان می‌فرمایند:

«ما مطمئنیم که ساخت مستحکم نظام جمهوری اسلامی و اتحاد ملی و نزدیکی دل‌ها میان آحاد ملت، بزرگترین بازدارنده است. همه موظفند این ساخت استوار و مستحکم را

حفظ کنند و استحکام بیشتری به آن ببخشند» (خامنه‌ای، ۹۰/۸/۱۹).

نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران از آغاز انقلاب، دوران دفاع مقدس و تاکنون بارها دچار غافلگیری شده که از مصادیق آن می‌توان به؛ واقعه توطئه نظامی آمریکا در طبس، شروع جنگ تحمیلی، حمله گسترده عراق در سال ۶۵، تحرکات دشمن در پایان جنگ، ورود منافقین به فاز نظامی در سال ۶۰، حمله عراق به کویت، ظهور طالبان در دهه ۷۰، ظهور القاعده، تجاوز رژیم صهیونیستی به لبنان، فتنه سال ۸۸، بحران سوریه و در نهایت، ظهور داعش در عراق و سقوط موصل اشاره نمود. بدون شک، در شرایط کنونی نیز موضوع حملات دشمن به نظام جمهوری اسلامی ایران منتفی نشده و حتی با توجه به ثبات و استقرار آن به همراه گسترش نفوذ و قدرت منطقه‌ای، تهدیدات دفاعی - امنیتی امروز و آینده آن در شکل، ماهیت و نتایج بسیار پیچیده و مخاطره‌آمیزتر از قبل شده‌اند. لذا یکی از دغدغه‌های اصلی در نیروهای مسلح، افزایش قدرت و توان بازدارندگی در برابر دشمنان قسم خورده نظام است. لذا شناخت راهبردهای دفاعی، توانایی‌های بالقوه و بالفعل ملی و همچنین شناخت تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای اتخاذ بهترین سیستم دفاعی، لازم می‌باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

افزایش توان بازدارندگی نیروهای مسلح، موجب اقتدار ملی و در نتیجه، امنیت ملی می‌گردد، انقلاب اسلامی موجب تهدید منافع آمریکا در منطقه گردیده، لذا حمله نظامی به جمهوری اسلامی ایران، همواره یکی از گزینه‌های مطرح شده از طرف دولتمردان آمریکا و حامیان غربی‌اش بوده است، تقویت مؤلفه‌های قدرت ملی و اتحاد با کشورهای همسایه منطقه، موجب بازدارندگی و مصونیت کشور است و فقدان آن، امنیت ملی را به خطر انداخته و موجب تضعیف نظام می‌شود.

تهدید، تهدید نظامی

فرهنگ آکسفورد تهدید را «امکان به وحشت انداختن، ترساندن یا ایجاد فاجعه برای یک فرد یا جامعه. آسیب زدن به کسی یا چیزی، نتایج ناخوشایند به بار آوردن، تعریف می‌کند» (آکسفورد^۱، ۲۰۰۵: ۳۰۴). برخی از دائرةالمعارف‌ها نیز در توضیح تهدید آورده‌اند؛ تهدید بیان نیت آسیب رساندن به کسی یا تنبیه کردن اوست. تهدید منوط به نحوه عمل دریافت کننده، تهدید خواهد بود. تهدید می‌تواند حاوی یک پیام آشکار یا ضمنی

1. Oxford

باشد (ویکی پدیا، تهدید^۱).

تهدید، یک خطر بالقوه است که هنوز محقق نشده و صرفاً در حد یک ایده یا فرض می باشد که احتمال وقوع آن می-رود؛ به عبارت دیگر، تهدید، مفهومی به کلی انتزاعی است به طوری که تعیین زمان و چگونگی مورد تهدید واقع شدن به سادگی امکان پذیر نمی باشد. به عبارتی، هرگاه انسان از سوی عوامل طبیعی یا غیر طبیعی در خطر قرار گیرد و امکان ایجاد حادثه و ضرر و زیان جانی و مالی وجود داشته باشد، به نوعی دچار تهدید شده اند (فردرو، ۱۳۸۹: ۱۶).

اساسی ترین تهدید، تهدید نظامی است، تهدید مستقیم نظامی آشکار است و هر دو طرف را در وضعیت شناخته شده-ای قرار می دهد، بنابراین شناسایی آن ساده تر و حتی در بسیاری از موارد دفاع آن نیز ساده تر است. اما تهدیدات غیر مستقیم ضمن اینکه همان تأثیر را می تواند داشته باشند، مقابله سختی را طلب می کند (کالینز، ۱۳۸۰: ۵).

تهدیدات نظامی به این دلیل اساسی ترین تهدید به حساب می آیند که در صورت تبدیل تهدیدات بالقوه به بالفعل آثار و نتایج آن بسیار زیاد و خردکننده خواهد بود، با مرور و نگاه به جنگ های گذشته می توان به خطرناک بودن جنگ پی برد؛ چرا که ویرانی های به جا مانده از جنگ های نه چندان دور قابل لمس هستند. اما تهدیدات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی قابل پیش گیری و مقابله می باشند و تبعات و آثار منفی آن کمتر از آثار و تبعات جنگ است.

مفهوم تهدید نظامی عبارتست از قابلیت ها، نیات و گاه اقدام دشمنان بالقوه و بالفعل برای ممانعت از دستیابی موفقیت آمیز خودی به علایق و مقاصد امنیت ملی به نحوی که ثبات سیاسی و امنیت ملی کشور به خطر افتد. تهدید ممکن است اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی و یا تهدید نرم، نیمه سخت و سخت بوده و از نوع خارجی یا داخلی باشد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۷۶).

تهدیدات نظامی از آشکارترین انواع تهدیدات به شمار می آیند که دارای پیشینه تاریخی طولانی ای در تاریخ تحولات جوامع بشری هستند. ویژگی برجسته این دسته از تهدیدات در استفاده از زور^۲ است که در ذیل عنوان تخصصی منازعه و جنگ از آن یاد می شود. بر این اساس، تهدید نظامی به استفاده از زور برای دستیابی به اهداف بازیگر در عرصه سیاست عملی دلالت دارد و در گفتمان سنتی از امنیت دارای کاربرد بسیاری می باشد به گونه ای که:

(۱) امنیت با افزایش توان نظامی فهم می شود.

1. Wikipedia /Threat
2. Force

- (۲) روابط بین بازیگران به بازی با حاصل جمع صفر تبدیل می شود که در آن تلاش برای افزایش منافع بدون کاهش در منافع دیگران متصور نیست.
- (۳) اصل برای افزایش منافع خود به سرکوب دیگران همت گمارد والا دیگران چنین خواهند کرد، حاکم و معتبر است.
- معنای گزاره های بالا آن است که امنیت با نبود تهدید نظامی اصولاً مرتبط است (افتخاری، ۱۳۸۳: ۱۶۷).

مفهوم تهدیدات امنیتی

تهدیدات امنیتی، خطراتی هستند که اهداف و ارزش های حیاتی یک کشور و یک ملت را به گونه ای در عرض خطر قرار می دهند که همواره بیم آن رود در آن اهداف و ارزش ها تغییرات اساسی صورت گیرد (درویشی، ۱۳۷۶: ۴۱).

از جمله نظرات امنیتی چنین استنباط می شود که اولاً، تهدید امنیتی می بایست متوجه ارزش های اساسی و حیاتی بازیگر از جمله اهداف، منافع ملی، دولت، تمامیت ارضی، استقلال و گردد. ثانیاً، هر تهدیدی، صبغه امنیتی نداشته و به صرف تهدید بودن نمی توان بر چسب امنیتی به آن زد. برخی معتقدند، تفاوت بین تهدیدهای امنیتی و غیر امنیتی را باید از طیف گسترده آن که از موارد روزمره تا تهدیدهای جدی و شدید را شامی می گردد، استخراج نمود و اینکه کدام نقطه طیف را باید به عنوان آغاز تهدید امنیتی انتخاب کرد به تلقی و درک بازیگر از امنیت باز می گردد. در عین حال که تقلیل شاخص های امنیت باعث اتلاف منابع و صرف هزینه های زیاد و بالا بردن آن نیز خطر کاهش آمادگی برای مقابله با تهدیدهای جدی را به همراه خواهد داشت (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۳۹). «ریچارد المان» نیز تهدید را به مثابه یک پدیده امنیتی به «رفتار یا مجموعه ای از اقدامات که برای زندگی یک بازیگر ایجاد نموده و دامنه گزینه های انتخابی او را محدود می کند» تعبیر می نماید (افتخاری، ۱۳۸۵: ۲۷). باری بوزان، معتقد است به دو دلیل تهدیدات را مشکل می توان شناخت: دلیل اول به مسأله ذهنی یا عینی^۳ بودن تهدید و دوم به مشکل تشخیص تهدیدات امنیتی از غیر امنیتی باز می گردد. لذا به راحتی نمی توان گفت همه تهدیدات، مسائل تهدید امنیتی هستند. وی معتقد است تفاوت میان چالش های عادی و تهدیدات امنیتی را باید از روی طیف گسترده تهدیدات شناسایی نمود. اینکه به طور دقیق، کدام نقطه در این طیف باید آغاز مسأله تهدید امنیتی تلقی شود، بیشتر تابع انتخاب های سیاسی است.

راهبرد دفاعی

واژه استراتژی مأخذ از واژه یونانی^۱ به معنای فناوری جنگ و یا طرح نقشه برای جنگ. نگاه به این واژه نمایانگر وجود خصایص نظامی در بطن و خواستگاه این واژه است. برخی استراتژی را بر مفهوم جنگ و طرح ریزی و یا نائل شدن به اهداف جنگ و پیروزی در آن، تأکید دارند. کلازویتس، استراتژی را فن تدارک جنگ‌ها و ترسیم طرح‌ها و نقشه‌های کلی برای جنگ می‌داند. در جای دیگر، کلازویتس تعریف دیگری از استراتژی دارد و آن را «فن به کارگیری نبرد برای نائل شدن با اهداف جنگ می‌داند» (علینقی، ۱۳۸۱: ۱۴).

راهبرد نظامی ایران بر اساس اسناد بالا دستی نظام

در سلسله مراتب مفهومی، استراتژی را طرح و برنامه جامع کشور برای رسیدن به هدف خاص تعریف می‌نمایند (صائبی، ۱۳۷۶: ۱۲) و هرگونه استراتژی باید در راستای اهدافی مشخص و مبتنی بر سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های اساسی صورت گیرد (بوفر، ۱۳۶۳: ۱۵۰). اصل ۱۵۱ قانون اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیر محارب استوار است.

معمولاً مبنای راهبرد دفاعی هر کشور در دکترین امنیت ملی آن کشور خلاصه می‌شود. یکی از متونی که می‌توان از آن به عنوان دکترین دفاعی ایران نام برد؛ سند برنامه‌های توسعه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است که سیاست‌های کلی آن در یازدهم آذرماه ۱۳۸۲ از سوی مقام معظم رهبری جهت تدوین برنامه جامع عملیاتی به رئیس‌جمهور ابلاغ گردید. بخش دوم از این سند به امور اجتماعی، سیاسی و دفاعی مربوط می‌شود. بند ۲۴ از این بخش، مبنای راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران را براساس بازدارندگی تعریف می‌کند. در این بند آمده است:

«ارتقای توان دفاعی نیروهای مسلح برای بازدارندگی، ابتکار عمل و مقابله مؤثر در برابر تهدیدها و حفاظت از منافع ملی و انقلاب اسلامی و منابع حیاتی مهم کشور» (سند چشم انداز ۲۰ ساله، ۱۳۸۲).

این اهداف محقق نخواهد شد، مگر اینکه طبق تکلیف سند فوق، ایران «جامعه امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت» باشد. منظور از بازدارندگی همه‌جانبه هم بازدارندگی متقارن است، هم بازدارندگی غیر متقارن. بر این اساس، راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای بازدارندگی دفاعی

1. stratagos

همه جانبه شکل گرفته است. منظور از دفاعی در این راهبرد این است که همان طور که ایران بارها اعلام کرده است، جمهوری اسلامی قصد تهاجم به هیچ کشوری را ندارد و عمده تسلیحاتی که ایران توانسته آنها را طراحی و بسازد خصلت تدافعی دارد و نه تهاجمی (موثقی، ۱۳۸۴: ۲۴۶).

تهدیدات دفاعی امنیتی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران

۱. تهدیدات آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در گذشته

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، آمریکا به علت سقوط حاکمیت خود در کشور ایران، طرح دشمنی با نهضت مقدس ملت ایران را سرلوحه طرح‌های مدون خویش برای نفی دین و دین‌باوری در جهان قرار داد. شکست حاکمیت پهلوی و استقرار نظام اسلامی به جای حکومت شاهنشاهی هم ایران را از سلطه آمریکا رها کرد و هم سیاست‌های کلان اسلام-ستیزی غربی‌ها را با شکست مواجه نمود. این دو فرایند، برای استکبار جهانی خوشایند نبود و او را وادار کرد تا اولویت نخست خویش را در دنیای کنونی، براندازی جمهوری اسلامی قرار دهد (شیرازی، ۱۳۸۲: ۱۱).

۱-۱. طرح‌های اولیه (تهدیدات نظامی)

۱-۱-۱. غائله آفرینی برای تجزیه ایران: آمریکاییان در مرحله اول برای رسیدن به هدف، طرح غائله آفرینی را تدوین کردند و به مرحله اجرا گذاشتند. دامنه این طرح در هنگام اجرا، کردستان، سیستان و بلوچستان و خوزستان و آمل و تبریز را در بر گرفت و ترور شخصیت‌های سیاسی، نظامی و فرهنگی نظام نیز در آن جاسازی شد (همان: ۱۲).

۱-۱-۲. طرح کودتای نظامی بر علیه جمهوری اسلامی ایران

۱-۱-۳. توطئه حمله در طبس: هدف از تهاجم طبس، تنها آزادی گروگان‌ها نبود، بلکه کودتا برای سرنگونی رژیم ایران، هدف اصلی این عملیات بوده است (همان: ۱۷۶).

۱-۱-۴. کودتای نوژه (نقاب)

۲-۱. جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

۳-۱. طرح سیاست مهار ایران: این مرحله را باید اولین مرحله از دوران نبرد آرام و ساکن نامید. دشمنی‌ها از پهنه سلاح پا را بیرون و فراتر نهاد و به شیوه جدید مبدل گردید:

۱-۳-۱. اتهام حمایت ایران از تروریسم

۲-۳-۱. اتهام سلاح کشتار جمعی

۴-۱. طرح‌های فرهنگی

به اعتقاد اکثر کارشناسان و صاحب‌نظران داخلی و خارجی مهم‌ترین و برجسته‌ترین تهدیدات آمریکایی بر علیه جمهوری اسلامی ایران، مسائل فرهنگی و به دنبال آن، استحاله

فرهنگی و بی هویت نمودن مردم ایران به ویژه جوانان می باشد.

۵-۱. **سیاست مهار دو جانبه یا محدودیت دو گانه:** سیاست مهار به منظور؛ جلوگیری از دسترسی ایران به تسلیحات مدرن و تقویت بنیه نظامی، ممانعت از دسترسی ایران به تکنولوژی پیشرفته، ممانعت از اعطای وام و اعتبارات خارجی از ایران، اعمال تحریم های اقتصادی، جلوگیری از استفاده صلح جویانه ایران از انرژی هسته ای، جنگ روانی و تبلیغاتی (غضنفری، ۱۳۸۰: ۳۶۴).

۶-۱. حمایت از گروهک منافقین

۷-۱. تخصیص بودجه جهت بر اندازی جمهوری اسلامی ایران

۲. تهدیدات آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در حال

۱-۲. تهدیدات نظامی و امنیتی: حضور نظامی در منطقه، تهدید و حمایت از معاندین با نظام.
۲-۲. تهدیدات اقتصادی: تحریم های اقتصادی.

۳-۲. تهدیدات سیاسی: عنوان محور شرارت و منزوی ساختن جمهوری اسلامی ایران.
۴-۲. تهدیدات فرهنگی: آمریکا با در اختیار داشتن بزرگترین و پیشرفته ترین غول های رسانه ای دیداری و شنیداری جهان در قالب کارناوال های مبتذل فرهنگی از طریق رادیو، تلویزیون، اینترنت و فیلم های هالیودی مبتذل سعی در تغییر فرهنگ بومی کشورهای جهان دارد.

۳. تهدیدات آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در آینده

۱-۳. ادامه سیاست منزوی ساختن ایران در منطقه و جهان
۲-۳. ایجاد اختلاف میان دولت مردان کشورمان (انتخابات آینده)
۳-۳. ایجاد اختلافات قومی و مذهبی و ایجاد طرح هایی برای تجزیه ایران
۴-۳. اجرای جنگ های نیابتی به منظور شکست یا تضعیف ایران
۵-۳. رواج و اشاعه بی بند و باری و فساد در میان جوانان (استحاله فرهنگی) (همان: ۳۶۶).
موارد فوق چالش ها و تهدیدات پیش روی آینده کشور می باشند که بی توجهی و یا کم توجهی به آنها می تواند خسارات و صدمات غیر قابل جبران را به دنبال داشته باشد. تهدیدات غرب در رأس آن آمریکا، در آینده نیز به شکل جدید و بسیار جدی ادامه خواهد یافت در همین راستا «جورج شوانز» وزیر سابق دارایی آمریکا اعلام کرد که: «انقلاب اسلامی خطرناک ترین دشمن مشترک تمدن غرب در سراسر تاریخ آن است» (واعظی، ۱۳۷۹: ۳۱۵).

بازدارندگی

بازدارندگی، یکی از موضوعات روابط بین‌الملل می‌باشد که در هر دو حوزه‌ی استراتژی و دیپلماسی کاربرد دارد. بازدارندگی عبارت است از اقدام یا مجموعه‌ای از اقدامات که برای پیشی‌جستن از اقدامات خصمانه دشمن صورت می‌گیرد. تئوری بازدارندگی یعنی کوشش یکی برای اعمال نفوذ در دیگری تا او را از اقدام به عملی که متضمن خسارت یا هزینه‌ای برای او است باز دارد (جفری و دیگران، ۱۳۷۸: ۳۷۰).

بازدارندگی^۱ در انگلیسی از ریشه DETERRE به معنای گریزانیدن، به وحشت انداختن و رماندن است. DETERRED به معنای بازدارنده و DETERRE به معنای بازداشته شده می‌باشد.

پاتریک مورگان بازدارندگی را این‌گونه تعریف نموده است: معنای بازدارندگی برکسی پوشیده نیست؛ تهدید به وارد ساختن لطامات برای ممانعت از عمل کسی که مخالف اقدام وی هستید (گارن هام، ۱۳۷۹: ۷۷).

بر این اساس، راهبرد بازدارندگی راهبرد برای جنگیدن نیست، بلکه راهبرد برای حفظ وضع موجود، به انفعال کشاندن کشور هدف و سرانجام دستیابی به صلح و استقرار آن است و به منظور متقاعد کردن طرف مقابل طرح می‌شود تا به وی ثابت کند که در میان داده‌های ممکن، تجاوز کم‌ترین اثر را دارد. بازدارندگی، دشمن را از نظر فیزیکی دفع نمی‌کند، بلکه از نظر روانی از تجاوز او جلوگیری می‌نماید (کالینز، ۱۳۷۰: ۱۶۱).

هدف از راهبرد بازدارندگی که در حوزه دفاع پیشگیرانه جای می‌گیرد، برنامه‌ریزی، مدیریت و کلیه اقداماتی است که کشور را در برابر تهدیدات احتمالی به درجه‌ای از آمادگی می‌رساند که باعث کاهش تهدید و آسیب‌پذیری شده و از وقوع درگیری جلوگیری می‌نماید (خبیری، ۱۳۸۲: ۶۷).

ویژگی‌های نظریه بازدارندگی

نظریه بازدارندگی دارای ویژگی‌هایی از قبیل قابلیت، اعتبار، ثبات و ارتباط می‌باشد. در ادامه، به شرح هر یک از این ویژگی‌ها می‌پردازیم:

۱. قابلیت: این ویژگی به جنبه توانایی دولت‌ها در نظریه بازدارندگی مربوط می‌شود. یعنی توانایی واردآوردن ضربه به مهاجم احتمالی به وسیله تجهیزات متعارف و غیرمتعارف. نیروی بازدارنده به‌جز مواردی که بلوف می‌زند، باید قادر باشد در صورت لزوم مجازات متناسب را برای طرف مهاجم به مرحله عمل درآورد (امیدوار نیا، ۱۳۸۱: ۴۴).

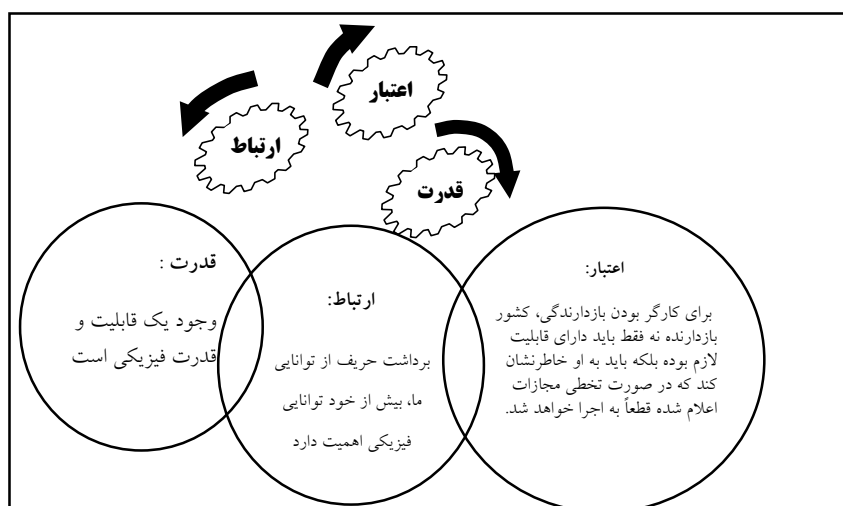
۲. اعتبار: یعنی قبول واقعیت داشتن توانمندی و اراده لازم برای کاربرد آن، جهت بازداشتن

1. DETERRENCE

مهاجم از تهاجم؛ به عبارتی بازدارندگی زمانی مؤثر است که توانایی کافی برای پاسخ به تهدید باشد (همان: ۴۵).

۳. ثبات: اگر برخورد به اندازه کافی شدید باشد، طرف‌های منازعه نه تنها باید بتوانند تصمیم به اجرای تهدید را به یکدیگر بفهمانند، بلکه باید رهبران دشمن را در مورد نیت خود، تحت تأثیر قرار دهند؛ یک نظام بازدارندگی مؤثر صرفاً به داشتن نیروی نظامی قدرتمند نیاز ندارد، بلکه یک قدرت بازدارنده مؤثر علاوه بر معتبر بودن، باید با ثبات هم باشد (همان: ۴۶).

۴. ارتباط: در نظریه بازدارندگی، جلوگیری از برخورد میان طرفین، به تبادل نظر صریح و ضمنی طرفین بستگی دارد. بنابراین، لازم است دولت‌ها از طریق انتشار اعلامیه رسمی، ارسال پیام و اعلام برنامه‌های خود، نیت واقعی خود را در این زمینه آشکار کنند. بازدارندگی، هنگامی مؤثر است که نیروی بازدارنده منظور خود را صریح و شفاف به اطلاع طرف مقابل برساند و معین کند در صورت مورد حمله قرار گرفتن دقیقاً چه عواقبی در انتظار مهاجم خواهد بود (ازغندی، ۱۳۷۴: ۲۳۱).

شکل شماره ۱- ویژگی‌های نظریه بازدارندگی

عناصر نظریه بازدارندگی

نویسندگان و نظریه‌پردازان مختلف برای بازدارندگی عناصری را طرح کرده‌اند که با جمع‌بندی دیدگاه‌های مختلف در خصوص بازدارندگی، در اینجا به شش عنصر مشترک در میان این نظریات اشاره می‌شود:

۱. شرایط عینی: تکنولوژی تسلیحاتی نوین دائماً دست‌خوش تحولی پویاست، این امر از مسئله فنی میزان آسیب‌پذیری، یا آسیب‌ناپذیری سلاح‌های هسته‌ای حکایت می‌کند. برای تأمین توان بازدارندگی، داشتن میزانی از توانایی‌های نظامی و تکنولوژیک لازم است

و بدون آن، رسیدن به مرحله‌ی بعدی، که اثرگذاری در ذهن و باور طرف مقابل است، میسر نخواهد بود (لطفیان، ۱۳۷۶: ۲۱۴).

۲. شرایط ذهنی: مقصود این است که محیط روانی طرفین بازدارندگی از نظر راهبردی، بسیار با اهمیت است، به عبارت دیگر، از نظر ذهنی کشور "الف" باید آمادگی عملی ساختن تهدید را داشته باشد و کشور "ب" نیز از نظر ذهنی اقناع شود که در صورت در پیش نگرفتن سیاست‌های هم‌گرا با کشور "الف"، مورد حمله قرار خواهد گرفت (همان: ۲۱۸).

۳. شرایط خاص: شرایط خاص ناظر بر ویژگی‌های خاص هر کشور است، به طوری که هر تهدیدی علیه هر کشور، نتیجه‌ی مشخصی را به بار نخواهد آورد، یعنی این که ممکن است کشوری در مقابل تهدیدهای سطح پایین‌تر نیز تسلیم شود؛ در حالی که کشوری دیگر، در مقابل تهدیدات بسیار شدیدتر نیز سر تسلیم فرود نیاورد (دوثرتی، ۱۳۷۲: ۸۵).

۴. مبادله‌ی اطلاعات: برای حصول بازدارندگی، اطلاعات مربوط به شرایط عینی و ذهنی طرفین باید مبادله شود تا سطح آگاهی آنها افزایش یابد (اشرفی‌ریزی، ۱۳۶۸: ۶۷).

۵. عدم توسل به زور: براساس محاسبه‌ی عقلانی، حتی با وجود تهدید به اعمال زور، جنگی بین طرفین صورت نخواهد گرفت و صرفاً انجام تهدید، برای تأمین هدف کارساز خواهد بود (عسگرخانی، ۱۳۷۷: ۸۹).

۶. عقلانیت طرفین: مفهوم بازدارندگی بر این عقیده متمرکز می‌باشد که طرفین محاسبات خود را به صورت عقلانی انجام می‌دهند، بدیهی است که عقل در مقایسه با منافع به دست آمده، هزینه‌های گزاف را نمی‌پذیرد (همان: ۹۱).

عوامل مؤثر در بازدارندگی همه جانبه دفاعی

در تأمین اهداف نظامی صرفاً به نیروهای نظامی اکتفا نمی‌گردد. اگر جنگ را ابزاری برای تحقق اهداف نظامی - سیاسی تلقی کنیم، سایر مؤلفه‌های قدرت نیز در جنگ اثرگذار هستند، بنابراین، لازم است از کلیه امکانات موجود و راه‌های ممکن برای دستیابی به اهداف و ایجاد امنیت ملی بهره‌گیری کرد. «سون تزو» استراتژیست معروف چینی معتقد است که نتیجه‌ی جنگ را دولتمردان و فرماندهان نظامی کشور تعیین نمی‌کنند، بلکه سال‌ها آینده‌نگری و پیش‌بینی و آمادگی در دوره قبل از جنگ، آن را تعیین می‌نماید (امیدوار نیا، ۱۳۷۰: ۱۵).

۱. آمادگی در ایجاد و حفظ توانایی‌های جنگی

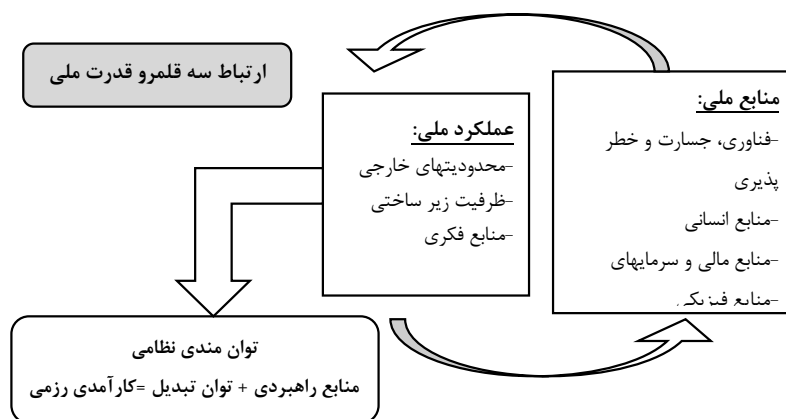
آمادگی، از جمله موارد مؤکد دین مبین اسلام است، هر جا واژه آمادگی در ادبیات نظامی به کار می‌رود، با کلمه رزمی نیز قرین است. لذا با توجه به گستردگی صحنه نبرد، یکی از نیروهایی که در مواجهه با تهدید، نقش مهمی را ایفا می‌کند، نیروهای زمینی کشورها

هستند که با آمادگی خود، در تأمین اهداف ملی و با استفاده از عملیات آفندی، تأخیری و پدافندی اهمیت ویژه‌ای را دارا هستند. از جمله ویژگی‌های آمادگی مطلوب، پایداری آن در طول زمان و پویایی آن با توجه به تغییرات کمی و کیفی تهدیدات بالقوه و بالفعل کشور می‌باشد (معین وزیری، ۱۳۷۹: ۹۹). در تقسیم‌بندی دیگری از آمادگی مد نظر تأمین امنیت ملی، آمادگی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی آمده است (مقتدر، [بی تا]: ۱۳۵) می‌توان ادعا کرد با توجه به بروز تهدیدات در تمامی عرصه‌های امنیت ملی، آمادگی لازم برای تحقق دفاع همه-جانبه بایستی در تمام ابعاد امنیت ملی وجود داشته باشد.

۲. نقش قدرت نظامی

عناصر تشکیل دهنده قدرت نظامی اعم از سلاح‌ها و تجهیزات نظامی، کمیت و کیفیت افراد نظامی، رهبری، بودجه نظامی، پایگاه‌ها، فنون نظامی، تحرک نیروها و امکانات تدارکی و لجستیکی، نقش مؤثری در میزان اثرگذاری این قدرت در اعمال نفوذ دارند. مسلماً در این اثرگذاری نباید نقش عوامل اثرگذار خارجی مثل عوامل ایدئولوژیک، اقتصادی، روانی و ژئوپلیتیک را نادیده گرفت (قوام، ۱۳۷۲: ۹۲).

همه صاحب‌نظران معتقدند که قدرت نظامی یکی از عناصر اصلی و بنیادی قدرت ملی است. تا قبل از جنگ جهانی دوم، قدرت نظامی تعیین کننده بود، به نحوی که هر جا صحبت از قدرت ملی به میان می‌آمد، قدرت نظامی در اذهان متبادر می‌گشت، در شرایط فعلی در اولویت عناصر تشکیل دهنده قدرت، جابجایی به وجود آمده و مسائل اقتصادی در رأس آن قرار داده‌اند و برای دستیابی به آن از ابزار فرهنگ‌سازی استفاده می‌کنند. لیکن هنوز قدرت نظامی اهرم نیرومندی است که دولت‌ها در جهت حمایت سیاست‌های ملی در تحمیل اراده سیاسی کشور به صورت مستقیم و غیر مستقیم با توجه به خاصیت بازدارندگی از آن، بهره می‌جویند. شکل زیر، ارتباط سه قلمرو را که در قدرت ملی سهیم هستند، نشان می‌دهد (تلیس، ۱۳۸۳: ۵۲).

شکل شماره ۲- ارتباط سه قلمرو قدرت ملی

نقش زیر ساخت های اقتصادی در ایجاد بازدارندگی همه جانبه

جوزف نای، معتقد است که امروزه هدف بخش اعظم سیاست های امنیتی، تأمین و تضمین استقلال عمل اجتماعی و میزانی از موفقیت سیاسی، نه صرفاً تضمین بقای فیزیکی افراد در داخل مرزهای ملی است. وی معیار دیگر را تحت عنوان «بهره‌مندی مورد انتظار از رفاه اقتصادی در سطح حداقل» اضافه می‌کند (حشمت‌زاده، ۱۳۷۹: ۵۱). از طرفی، توان اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای در قدرت ملی و تجهیز نیروی نظامی دارد. در جنگ ایران و عراق می‌توان این ادعا را مطرح کرد که درآمد نفتی مستمر و بالنسبه قابل توجه طرفین، از عوامل اصلی طولانی شدن و گسترش جنگ بوده است (قوام، ۱۳۷۰: ۷۰-۷۶). تولید وسایل نظامی کارآمد که برای برتری (هژمونی) لازم است معمولاً نتیجه برتری در زمینه‌های اقتصادی است، دستیابی به قدرت ملی نیاز به داشتن اقتصادی توانمند دارد که بتواند در بلند مدت از سایر مؤلفه‌های قدرت پشتیبانی نماید.

۴. نقش فناوری و نوآوری

فناوری به تنهایی سبب جنگ و تباهی نیست، بلکه مانند بسیاری از ابزارهای متداول، کاربردی دوگانه دارد. فناوری می‌تواند در خدمت هم جنگ و هم صلح باشد. اما پیشرفت های عظیمی که در حوزه‌های مختلف علمی انجام یافته موجب گردیده است که امروز فناوری نظامی قابلیت تخریبی فوق‌العاده‌ای پیدا کند، به گونه‌ای که می‌تواند حیات در کره خاکی را به خطر اندازد. زمانی فناوری می‌تواند مؤثر واقع افتد که با تفکرات راهبردی نظامیان آن کشور همراه باشد. لذا تبعیت و هم‌راستایی سیاست‌های فناوری در سطح ملی با راهبردها و رهنامه‌های نظامی کشور، امری اجتناب‌ناپذیر است. برای موفقیت در جنگ، ضرورت رابطه تنگاتنگ میان حوزه نظامی و حوزه علم و فناوری، ضروری است تا نیازمندی‌های متقابل دو طرف، شناسایی و چالش‌های پیش‌رو مرتفع گردد (کریمی، ۱۳۸۷: ۲۳).

۵. نقش ژئوپلتیک

امنیتی کردن محیط بین‌الملل، به عنوان هسته اصلی نظریات بین‌الملل در فضای سیاسی پس از یازدهم سپتامبر، نظریه پردازی در حوزه ژئوپلتیک را نیز متأثر کرده است و ژئوپلتیک با مفهوم امنیت، گره خورده است. بر این اساس تحولات ژئوپلتیکی در نظام بین‌الملل جدید، معطوف به مقوله امنیت و فرآیند تأمین امنیت، مستلزم ایجاد تحولات ژئوپلتیکی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی است (براون و شلی، ۱۳۸۳: ۱۷۵). بوزان معتقد است منطقه منطقه خاورمیانه، به واسطه پاره‌ای از عوامل، ذاتاً منازعه‌پرور است و درک ریشه و شیوه این منازعه، مستلزم توجه به سه فرمول به هم پیوسته «خاورمیانه،

منطقه‌ای است با چندین کانون متخاصم»، «امنیتی دیدن بیشتر، اجتماعی-سیاسی دیدن کمتر» و «بافتار منطقه‌ای امنیت» می‌باشد. بنابر این نظریه، تصمیم کشورهای منطقه به ارتقای خود، سبب تولید ناامنی و چه بسا پاتک علیه کشور اخیر می‌شود و این امر، به دلیل مدت، شدت و تنوع خصومت بین بازیگران منطقه است. هر بازیگری باید بازتاب‌های تصمیم و رفتار خود را محاسبه کند و اساساً انتظار همراهی بازیگران رقیب را نداشته باشد. خاورمیانه، منطقه‌ای کشمکش ساز و محل دائمی نزاع بین قدرت‌ها و گروه‌های متخاصم است و همین کشمکش به قدرت‌های دیگر نیز رخصت می‌دهد میدان منازعه خود را به این منطقه انتقال دهند (مع اطلاعات ناجا: ۱۳۸۹).

۶. نقش عمق راهبردی

شکل‌گیری پیمان‌های نظامی ناتو و ورشو، ساخت بمب اتمی و هیدروژنی و موشک‌های بالستیک قاره‌پیما، باعث تقویت بنیه دفاعی و تهاجمی دو ابر قدرت بری و بحری جهان شد و تلاش دو ابر قدرت، به منظور حفظ موقعیت و گسترش قلمرو راهبردی خود، رو به افزایش گذاشت، آمریکا کوشید بر سراسر اقیانوس آرام و اطلس، پهنه اقیانوس هند و خلیج فارس، اعمال نفوذ کند و در این میان، تأمین امنیت خروج نفت از خلیج فارس، نقش اساسی در راهبرد ملی آمریکا داشته است. آمریکا برای عمق‌بخشی به این راهبرد، طرح‌های مختلفی را به اجرا گذاشت از جمله رهنامه و طرح ترومن، طرح مارشال و پیمان سنتو و سیتو و ... (نقیب‌زاده، ۱۳۶۹: ۳۰۲).

شوروی نیز در همین راستا دست به اقدامات متعددی زد از جمله پیمان ورشو، پیمان کشورهای کمونیست آسیای جنوب شرقی، اتحاد نظامی با کشورهای حاشیه آمریکا از جمله کوبا و اشغال نظامی افغانستان و ... (همان: ۴۰۲) پس از فروپاشی شوروی و بلوک شرق، و برپایی نظام تک قطبی در جهان، باز هم از ارزش راهبرد عمق راهبردی کم نشد و آمریکا با استفاده از موقعیت پیش‌آمده در صدد دست‌اندازی به کشورهای بلوک شرق سابق برآمد. وقوع وقایع یازده سپتامبر، زمینه و بهانه لازم برای عمق‌بخشی راهبردی آمریکا در هارتلند جهان و منطقه قلب انرژی جهان را با تصرف عراق فراهم کرد و حضور در افغانستان (برای تسلط بر روسیه، چین، هند و ایران) را برای آمریکا به ارمغان آورد و این راهبرد، همچنان ادامه دارد (محمدی، ۱۳۸۷: ۱۳۲).

بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی، امنیتی جمهوری اسلامی ایران

۱. اهمیت ژئوپلیتیکی ج.ا.

جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن وزن ژئوپلیتیکی قابل توجه در منطقه غرب آسیا

از یک سو و سیاست‌های خارجی مستقل از سوی دیگر، در سطح‌بندی قدرت در زمره قدرت‌های منطقه‌ای محسوب می‌شود که در حال گسترش ظرفیت خود در تمام ابعاد و زمینه‌هاست. به علاوه، جایگاه ایران در نقشه ژئوپلیتیکی منطقه و سامانه شبکه‌ای خود، مزیت خاصی را برای بکارگیری سیستم شبکه‌ای می‌بخشد. قرار گرفتن بین سه منطقه ژئوپلیتیکی مهم خلیج فارس، آسیای میانه و قفقاز و جنوب غربی آسیا، مزیتی است که کشورهای محدودی از آن برخوردارند، ولی آنچه در راهبرد ایران مهم تلقی می‌شود، پیوند سه حلقه مذکور با یکدیگر است که ایران در حال حاضر، با بهره‌گیری از کریدور شمال-جنوب و خط لوله گاز آن را دنبال می‌کند. همچنین باید در آینده، راهبردهای دیگری از جمله پیوستن به برخی رژیم‌های جدید منطقه‌ای یا تقویت رژیم‌های موجود گام بر دارد (قاسمی، ۱۳۸۸: ۸۰). همچنین تضاد منافع ملی ایران با قدرت‌های فرامنطقه‌ای موجب شده که ایران توجه ویژه‌ای به بازدارندگی همه‌جانبه معطوف نماید، شرایط جغرافیایی و ژئواستراتژیک ایران به گونه‌ای است که نه تنها دفاع همه‌جانبه را در یک جنگ نامتقارن امکان‌پذیر می‌سازد، بلکه ناکامی و هزینه سنگینی را بر مهاجم یا مهاجمین تحمیل خواهد کرد (محمدی، ۱۳۸۶: ۲۳۹).

۲. جایگاه راهبردی و ژئواکونومیک ایران

ایران با قرار گرفتن در منطقه جنوب غرب آسیا، دارای یک موقعیت ممتاز ژئواستراتژیک برای تأمین انرژی دیگر کشورها بوده و به طور خاصی در کانون توجه جهانی قرار گرفته است، همچنین به دلیل برخورداری از پتانسیل‌هایی از قبیل موقعیت ممتاز ژئوپلیتیک، منابع فراوان گاز و نزدیکی جغرافیایی به دریاهای آزاد و تنگه راهبردی هرمز، دارای یک جایگاه انحصاری در تأمین نفت و گاز کشورهای آسیایی در مقایسه با دیگر کشورهای رقیب یعنی ترکمنستان، قطر و روسیه بوده که با استفاده از این متغیرها می‌تواند تبدیل به قدرت برتر منطقه‌ای شود. از سوی دیگر، ایران با توجه به موقعیت ترانزیتی خود که ناشی از برتری‌های ژئوپلیتیکی، یعنی قرارگیری در چهارراه، آفریقا را به آسیا و آسیا را به اروپا متصل می‌کند دسترسی به آب‌های آزاد، همچنین موقعیتی که کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز را به آب‌های آزاد متصل می‌کند و قادر است در مقولاتی مانند سوآپ یا انتقال نفت و گاز، سوخت تولید کنندگان آسیای مرکزی برای کشورهای نظیر افغانستان و پاکستان نقش مهمی ایفا نماید (شیخ عطار، ۱۳۸۵: ۱۱-۱۵).

ایران در کانون منطقه‌ای واقع شده که محور اصلی فضای سیاسی حاکم بر آن اقتصاد انرژی است و به عنوان یک قدرت منطقه‌ای در حال ظهور بوده و نقش رهبری در تعادل دیپلماتیک خاورمیانه ایفا می‌کند.

۳. ویژگی‌های بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران

کاربرد و جایگاه راهبرد بازدارندگی کشورها، بستگی به متغیرهای ساختاری، جغرافیایی، تکنولوژی نظامی، ساخت نیروهای راهبردی، و ... دارد. بر این پایه، جمهوری اسلامی ایران باید سیستم‌های بازدارندگی نوع دفاعی از جمله سیستم بازدارندگی شبکه‌ای و غیر مستقیم را در دستور کار راهبردی خود قرار دهد. برقراری و طراحی این سیستم، نیاز به الگوی خاصی از دیپلماسی منطقه‌ای خواهد داشت که جمهوری اسلامی ایران باید در سیاست‌های کلی خود به آن توجه کند (قاسمی، ۱۳۸۸: ۸۱). بازی بازدارندگی ایران بازی نابرابری می‌باشد. محیط گستره بازدارندگی ایران مانند خلیج فارس، خاورمیانه از اهمیت راهبردی خاصی برخوردار بوده و توان اقدام آن را افزایش می‌دهد (قاسمی، ۱۳۸۶: ۱۲۵) موقعیت ایران توان شبکه‌سازی و همچنین ایجاد آسیب‌پذیری علیه دشمن را افزایش می‌دهد. شبکه‌سازی و اختلال در شبکه‌های موجود می‌تواند به عنوان راهبرد بازدارندگی، مطرح شود. توان بسیج مردمی، عاملی جهت محدود کردن مانور دشمن در نظر گرفته شده و با توجه به موقعیت جغرافیایی و سیاسی، دفاع معطوف به داخل از جایگاه مهمی در بازدارندگی ایران برخوردار است. بهره‌گیری از رقابت‌های راهبردی قدرت‌های بزرگ در دستور کار بازدارندگی ایران قرار دارد. اما استفاده از این ابزارها، بستگی مستقیم به نوع ساختار سیستم بین‌المللی دارد (همان: ۱۲۵). در واقع می‌توان با «قدرت هوشمند» یعنی ظرفیت‌سازی و ترکیب قدرت سخت با قدرت نرم یک پیروزی راهبردی به دست آورد یا به عبارت دیگر، به نحو راهبردی از دیپلماسی، اغوا، ایجاد ظرفیت، نمایش قدرت نظامی، اقتصادی و سیاسی، و اعمال نفوذ به نحو مؤثری استفاده به عمل آورد که در عین حال، با مشروعیت سیاسی و اقتصادی همراه باشد (گولینگر، ۱۳۸۸: ۸۱). در چنین محیطی، با توجه به پشتوانه عظیم مردمی و ارتقای توان بازدارندگی می‌توان مانند گذشته با ابتکار عمل لازم، تهدیدها را به فرصت تبدیل کرد و از فرصت برای تقویت بنیه دفاعی و امنیت ملی نهایت بهره را برد. باید ضمن ایجاد توان و بازدارندگی مؤثر، تهدیدها را با بهره‌گیری از قدرت نرم کاهش داد، یا خنثی نمود و این مهم نیازمند تحول سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در همه حوزه‌هاست. این تحول با تقویت بنیه دفاعی با سه رویکرد خلق تولیدات نو در بستر تحقیقات دفاعی، ارتقای منزلت و جایگاه نیروهای مسلح و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی با بهره‌گیری از دیپلماسی فعال، حمایت خواهد شد.^۱ با توجه به معادله دفاع - تهاجم ایران، ساخت کلی سیستم بازدارندگی ج.ا.ا از نوع دفاعی است. در این راستا، ایران سه نوع بازدارندگی دفاعی شامل؛ راهبرد بازدارندگی متعارف دفاعی، بازدارندگی غیر مستقیم و بازدارندگی شبکه‌ای در اختیار خواهد داشت

۱. سخنرانی وحیدی، وزیر دفاع در سال ۱۳۸۸ به منظور اخذ رأی اعتماد مجلس شورای اسلامی.

۴. اقدامات بازدارنده در عرصه نظامی

قدرت نظامی یکی از مؤلفه‌های قدرت ملی محسوب می‌شود که در سطوح عملیاتی و تاکتیکی، از آن تحت عنوان توان رزم یاد می‌کنند. قدرت بازدارندگی مؤثر نظامی به آن دسته از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های نظامی بالقوه و بالفعل اطلاق می‌گردد که در مقابله با تهدیدات امنیت ملی بتواند در هر زمان و مکان مورد استفاده تصمیم‌گیران سطوح راهبردی کشور قرار گیرد. قدرت بازدارندگی، معمولاً به منظور کاستن از هزینه‌های درگیری یک جنگ گسترده بکار می‌رود، لذا قدرت بازدارنده مؤثر نظامی می‌بایستی از اعتبار لازم جهت بازداشتن تهدیدات فعلی و آینده نظامی برخوردار بوده تا از هرگونه اقدام مخاطره‌آمیز توسط تهدیدات علیه امنیت ملی کشور، جلوگیری نماید.

در عرصه نظامی، ضمن حفظ آمادگی دفاعی با استفاده از تمامی قابلیت‌ها و توانمندی‌ها، با اقدامات بازدارنده زیر اندیشه تعدی به مرزهای میهن اسلامی را از ذهن دشمنان دور می‌سازیم:

۴-۱. روش‌های تهدید به تحمیل خسارت: این اقدامات مانع اعزام و شکل‌گیری نیروها و یا ارسال کمک‌های نظامی و سیاسی به منطقه و قلمروی دفاعی کشور خواهد شد.

۴-۲. اقدامات اعمال فشار: آمیزه‌ای از تهدید نظامی و دیپلماسی علیه آن دسته از کشورهای هم‌جوار منطقه‌ای است که همسو با دشمنان گردیده‌اند این اعمال مانع از صدور مجوز ایجاد پایگاه‌های نظامی در خاک آن‌ها و یا واگذاری پایگاه-های نظامی به کشورهای فرامنطقه‌ای خواهد شد.

۴-۳. وارد کردن قدرت‌های منطقه‌ای به عرصه مخاصمه: ورود این کشورها دشمن را مجبور به دفاع در جبهه‌های متفاوت و وارد شدن به درگیری‌های سیاسی و نظامی مستقیم و غیر مستقیم می‌نماید، این موضوع در کنار هزینه‌ای فراوان، اصطکاک زیادی بر برنامه‌های آن‌ها وارد می‌سازد (رحمان‌زاده، ۱۳۸۹: ۶۳).

۴-۴. تولید سلاح متناسب با نیاز: به رغم محدودیت‌ها، به منظور حفظ ابتکار عمل و اقدام بازدارنده، تولید سلاح با تکیه بر دانش بومی متناسب با تاکتیک‌های ابتکاری، مد نظر قرار گرفته است و عملاً ایران با ساماندهی وضعیت داخلی و برقراری ارتباط خارجی مناسب، به عنوان یکی از تولیدکنندگان عمده تسلیحات در منطقه، مطرح شده و برای تحقق این امر از جمعیت انبوه، ثروت نفتی و زمینه‌های وسیع اقتصادی خود استفاده کرده است.

۵. استفاده از سایر عناصر قدرت ملی

بازدارندگی همه جانبه در کشور محقق نمی‌گردد، مگر اینکه تمامی عوامل تشکیل‌دهنده

قدرت ملی در خنثی نمودن تهدیدات اقدام نمایند. با بکارگیری اقدامات سیاسی که منجر به خستگی سیاسی^۱ و گسست در افکار عمومی جهانی می‌شود، می‌توان در برخی مواقع مدیریت زمان نموده و مانع از جنگ شد. باید موضوع در مقیاس جهانی را از اولویت خارج کرده و ایجاد ابهام در برآوردهای اطلاعاتی از قدرت و ظرفیت دفاعی و همه‌جانبه خودی (داشتن بسیج، پشتوانه شیعیان، فناوری نظامی بومی) نمود. درگیر کردن دشمن در بحران‌های فلسطین، عراق، افغانستان، گرجستان و ... او را از تمرکز فشار و نقطه کانونی بر ایران خارج می‌کند. ایجاد شرایط بحرانی برای آمریکا، در شرایطی است که به صورت همزمان، در حال مدیریت رقابت اقتصادی و اقدامات نظامی است (سلامی، ۱۳۸۷). منطقه خلیج فارس تنها در شرایطی می‌تواند در فضای تعادل و ثبات قرار گیرد که از یک سو، با الگوهای موازنه نرم کنترل شود و از سوی دیگر، اقداماتی همانند جنگ پیش‌دستانه، مورد استفاده قرار نگرفته و به جای آن بکارگیری الگوهایی همانند سازماندهی مجمع امنیت منطقه‌ای، اعتماد سازی و ائتلاف منطقه‌ای در برابر تهدیدات خارجی به آزمون گذاشته شود (متقی، ۱۳۸۷). وحدت و تمامیت ارضی کشور و حفظ موجودیت حاکمیت، به عنوان مرکز ثقل امنیت ملی کشور، از طریق فرمول خود اتکایی و بازدارندگی، اما بقیه مسائل مرتبط با امنیت در سطح منطقه‌ای به اشتراک گذاشته شود، اعتلای قدرت ایران با محوریت علم، اقتصاد و فناوری و از طریق ایجاد پیوند و تعامل مؤثر و سازنده با کشورهای منطقه و تقویت منطقه گرایی، به گونه‌ای که ج.ا.ا به قدرت برتر اما معتمد منطقه تبدیل گردد (عبدالله خانی، ۱۳۸۸: ۴۸۸).

۶. بسیج مردمی

در مفهوم اجتماعی و سیاسی بسیج می‌توان ویژگی‌هایی را برشمرد که آن را از سایر فعل و انفعالات و کنش‌های جمعی متمایز سازد. بسیج در شرایطی شکل می‌گیرد که نهادها، سازو کارها و روش‌های رسمی و متعارف پاسخگو نمی‌باشد. بسیج مقوله‌ای ماهیتاً جمعی بوده و برخوردار از ایدئولوژی، هدف و آرمان مشترک است، بسیج قواره‌مند و برخوردار از الگو، سازمان و برنامه‌ریزی است، همچنین بسیج، برخوردار از رهبری است، ترکیبی از رضایت و اجبار است (ذوالقدر، ۱۳۸۷: ۲۱۳).

عوامل مؤثر در تقویت بسیج مردمی عبارتند از:

۱. مشروعیت نظام سیاسی: یعنی مردم جامعه بدون نیاز به تهدید و توسل به زور اوامر و قوانین حکومت را بپذیرند.

۲. همگرایی قومی: تعدد قومیت در ایران نه تنها تضعیف‌کننده امنیت نبوده، بلکه با تکیه بر عناصر بایرداری همگرایی قومی، قوام بخش و تداوم‌دهنده هویت کشور ایران بوده است

1. political attrition

و گروه‌های قومی با تکیه بر تاریخ طولانی و استقرار در فضای ایران، جزئی از هویت و شاکله ایران به شمار می‌آیند.

۳. تأمین منابع: منابع بسیج شامل دو گروه، منابع مادی و منابع غیر مادی می‌گردد. از منابع غیر مادی می‌توان به شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد که موجب افزایش ارتباطات بین اعضا و در نهایت افزایش تعهد و وفاداری می‌شود (همان: ۲۴۳).

۴. امنیت ملی و تأمین رفاه اقتصادی حداقل: جوزف نای، هدف بخش اعظم سیاست‌های امنیتی را تأمین و تضمین استقلال عمل اجتماعی و بهره‌مندی مورد انتظار از رفاه اقتصادی در سطح اقل بیان نموده است (حشمت زاده، ۱۳۷۹: ۵۱).

۷. تقویت عمق راهبردی

در سال‌های اخیر، گرایش مردم منطقه به اسلام و تشکیل حکومت‌های اسلامی و مبارزه با سلطه‌طلبی غرب و آمریکا به شدت افزایش یافته است، به نحوی که این موضوع دولتمردان غربی را شدیداً نگران ساخته و عامل هشدار مراکز راهبردی غرب گردیده است. تقویت و گسترش جنبش اسلام‌گرایی در غرب آسیا، جایگاه ایران را در منطقه ارتقا داده، به نحوی که امروزه، میزان نفوذ عمق راهبردی جمهوری اسلامی بر دوستان و دشمنان ایران امری انکار ناپذیر شده است. از سوی دیگر، اعتقاد بسیاری از اندیشمندان، رشد حرکت‌های آزادی‌خواهانه در سراسر جهان، نتیجه انقلاب اسلامی و اندیشه امام خمینی (ره) بوده است. در حال حاضر، با توجه به شرایط جنگی عراق، سوریه و عربستان، چالش‌های درون مرزی کشورهای منطقه (ترکیه، بحرین و ...)، ایران می‌تواند در فرامرزهای خود بر رویکردها، اثرگذار باشد. ایران، نفوذ خود را در عراق، سوریه، لبنان، فلسطین، حماس، حزب الله، جهاد اسلامی و همچنین بازیگران بیرون از دولت‌ها افزایش داده است، ایران هرگز در تاریخ نوین خود به میزان امروز نیرومند نبوده است. با قاطعیت می‌توان گفت سرچشمه این نیرومندی، بیش از همه رفتارهای خصمانه آمریکا است (کینزر، ۱۳۸۶).

تقویت عمق راهبردی، شامل رعایت موارد متعددی می‌شود که عبارتند از: تقویت امنیت و اقتدار ملی با تأکید بر رشد علمی و فناوری، مشارکت و ثبات سیاسی، ایجاد تعادل میان مناطق مختلف کشور، وحدت و هویت ملی و قدرت دفاعی که در نهایت به ارتقاء جایگاه نظامی ایران در جهان، منجر خواهد شد. ارتقاء توان دفاعی نیروهای مسلح برای بازدارندگی، ابتکار عمل و مقابله مؤثر در برابر تهدیدات و حفاظت از منافع ملی و انقلاب اسلامی و منابع و منافع حیاتی کشور از اصول مهم به شمار می‌آیند (کریمی، ۱۳۹۱: ۲۰۳).

مهمترین ابعاد بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی امنیتی ج.ا.ا.

۱. توانمندی‌های نرم‌افزاری

ابزارهایی که از طریق ذهن و روان، رفتارهای مورد نظر را در شخص، سازمان یا سیستم ایجاد می‌کند. مواردی از قبیل: تحکیم اراده ملی توسط مدیران در مقابله با جنگ روانی تهدید ناهمگون، بصیرت و دانایی مدیران در مواجهه با ترندهای تهدید ناهمگون، آمادگی اعتقادی بسیج مردمی، توان مدیران در ایجاد وفاق و انسجام ملی در سطح کشور، آمادگی معنوی و روحی نیروهای مسلح، تکلیف‌گرایی مدیران، فراگیر سازی بسیج مردمی و همچنین ایجاد و تقویت بازیگران دولتی و غیر دولتی همسو (همان: ۲۱۵).

۱-۱. نقش رهبری و توانمندی‌های سیاسی

هدایت و رهبری یک جامعه بشری شرط پویایی، ایستادگی، پیشرفت و غلبه بر مشکلات متعدد می‌باشد، هدایت صحیح از ویژگی‌های یک رهبر سیاسی و مذهبی می‌باشد. مهارت حکومت در مدیریت بکارگیری جمعیت و وسعت خاک، استفاده از نیروی انسانی، سازمان‌ها و تولیدات نظامی و غیر نظامی، گسترش روابط خارجی با انجام مذاکره و امضای پیمان‌های دفاعی با اتکا به پشتیبانی مردم، کیفیت بخشی به فرماندهی و رهبری از طریق تأکید بر مسائل معنوی و اخلاقی، همچنین سیاست تسلیحاتی با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی، میزان محبوبیت هیأت حاکمه، امکانات اقتصادی کشور و نقاط قوت و ضعف در منابع راهبردی و ... مورد توجه قرار گیرند.

۲-۱. توانمندی‌های فرهنگی (فرهنگ غنی دینی و ملی)

یکی از توانمندی‌های کشورمان، وجود فرهنگ غنی اسلامی و ملی می‌باشد. این مقوله با ترکیب یکدیگر، می‌تواند قدرت فرهنگی ما را در برابر دشمنان و فرهنگ مبتذل و عریان غربی بالا ببرد. امروزه در دنیای پر تلاطم فرهنگی، ملت‌های فاقد تاریخ و فرهنگ به راحتی و خیلی زود، در فرهنگ غرب، ذوب می‌شود. اما کشوری مثل ایران، از فرهنگ غنی ملی و دینی برخوردار است، در صورت هدایت صحیح و ایجاد راهکارهای مناسب و داشتن یک راهبرد کارآمد، می‌تواند از تهاجم فرهنگ غرب در امان بماند و صادر کننده فرهنگ باشد.

۳-۱. توانمندی‌های اجتماعی

وحدت ملی و همبستگی برای آمادگی و مقابله با تهدیدات (بسیج مردمی) و توانمندی‌هایی همچون متخصصین و کارشناسان داخلی، سربازان مشمول، مهندسان دفاعی داخل کشور، محققین دانشگاه و مهندسان صنایع و ... که در زمان صلح و در جهت تأمین منابع مادی و غیر مادی نیروهای مسلح، نقش وافر دارند (همان: ۲۱۶).

۱-۴. توانمندی‌های علمی و نوآوری

از جمله مهمترین فناوری‌ها در عرصه‌های نظامی می‌توان به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، مواد، ساخت، فناوری زیستی و علوم حیاتی، انرژی و محیط زیست اشاره نمود.

۲. توانمندی‌های سخت‌افزاری

۲-۱. توانمندی نظامی

قدرت نظامی یکی از عناصر اصلی قدرت ملی است، لذا به منظور تقویت قدرت بازدارندگی همه‌جانبه و ایجاد شرایط مطلوب آمادگی نظامی لازم و ضروری است. آمادگی نظامی، شامل: دارا بودن برنامه دراز مدت راهبردی و دفاعی، سلاح و تجهیزات نظامی، وضعیت روحیه، انضباط، نگهداری و آموزش نیروهای نظامی برای استفاده از سلاح‌های جدید و راهبردی، برنامه‌ریزی برای تأمین هماهنگی بین افراد غیر نظامی و نیروهای نظامی، قابلیت پدافند غیر عامل، سرعت در استقرار و گسترش یگانی، میزان هماهنگی با سایر رده‌ها و نیروها و همچنین قدرت رهبری، نحوه فرماندهی و کنترل؛ کیفیت سامانه آماد، امکانات تدارکاتی و لجستیکی نیروهای نظامی و همچنین مهم از همه، ایجاد آمادگی روحی در مردم می‌شود (همان: ۲۱۸).

۲-۲. توانمندی اقتصادی

قدرت نظامی وابستگی زیادی به توان تولید ملی دارد و این امر، موجب می‌گردد که تعاملی گسست‌ناپذیر بین حوزه مسائل نظامی و اقتصادی، ایجاد شود. ظرفیت اقتصادی، شامل: منابع زیرزمینی، قدرت تولیدی اقتصادی، درجه پیشرفت، توانایی در استفاده بهینه از منابع می‌باشد. دارا بودن منابع طبیعی مهم و مواد غذایی و سایر مواد خام یا امکان دسترسی به مواد مزبور و داشتن ظرفیت صنعتی و مهارت تکنیکی به منظور تولید سلاح‌های لازم برای خدمات نظامی و همچنین دارا بودن قدرت مالی برای پرداخت هزینه‌های مذکور بدون آنکه به بحران اقتصادی منجر شود (همان: ۲۲۰).

مدل مفهومی تحقیق

شکل شماره ۳- مدل مفهومی تحقیق

نتیجه‌گیری

قدرت ملی، مهمترین رکن امنیت ملی هر کشوری محسوب می‌شود که عناصر اصلی آن شامل؛ ایدئولوژی، عوامل اجتماعی- انسانی، عوامل سیاسی، عوامل جغرافیایی، عوامل نظامی و عوامل اقتصادی می‌باشند. بازدارندگی به عنوان راهبردی مؤثر جهت تأمین امنیت ملی، مورد تأیید دولتمردان و کارشناسان نظامی می‌باشد. جمهوری اسلامی ایران از یک سو با عنایت به آیه شریفه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ.....» که به آمادگی برای مقابله با دشمنان شناخته شده و ناشناخته توصیه شده و از سوی دیگر، وجود تهدیدات گسترده علیه موجودیت این نظام مقدس، راهبرد بازدارندگی را از طریق ایجاد و حفظ توانایی‌های نظامی، ایجاد و توان پشتیبانی از تولید ملی و تداوم آن در حمایت از توان نظامی، ردیابی تهدیدات، برنامه‌ریزی جامع بازدارندگی راهبردی و بکارگیری کلیه ابزار نظامی، فرهنگی - اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و ... اتخاذ نموده است.

اتخاذ سیستم بازدارندگی، بر حسب کاربرد و راهبرد کشورها از جمله ایران، به متغیرهای

ساختاری، جغرافیایی، تکنولوژی نظامی، ساخت نیروهای راهبردی، مدیریت زمان و تولید حادثه و ... بستگی دارد. لذا جمهوری اسلامی ایران «سیستم‌های بازدارندگی دفاعی امنیتی مبتنی بر دیپلماسی منطقه‌ای» را در دستور کار خود قرار دهد. این سیستم، می‌تواند به صورت شبکه‌ای (ایجاد ارتباط با سایر حلقه‌ها) و غیر مستقیم (هدف‌گیری متحدان منطقه‌ای مداخله‌گر) در دستور کار راهبردی قرار گیرد. بازی بازدارندگی ایران در برابر تهدید آمریکا است، لذا محیط گسترده بازدارندگی خلیج فارس، خاورمیانه، به عنوان کمر بند آشوب از اهمیت راهبردی برخوردار بوده و توان اعمال بازدارندگی ج.ا.ا را افزایش می‌دهد.

بهره‌گیری از توانمندی‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری که در متن، به صورت مفصل به مصادیق آن پرداخته شد می‌تواند موجب کسب آمادگی دفاعی و امنیتی همه‌جانبه شود که در نتیجه، موجب پر هزینه شدن جنگ برای کشور تهدید کننده خواهد شد و تضعیف اراده وی را به همراه خواهد داشت و در نتیجه، بازدارندگی همه‌جانبه جمهوری اسلامی ایران حاصل می‌گردد.

منابع فارسی

- قرآن کریم.
- ازغندی، علی‌رضا و روشندل، جلیل (۱۳۷۴)، مسائل نظامی و استراتژی معاصر، تهران: انتشارات سمت.
- اشرفی‌ریزی، حسن و کاظم‌پور، زهرا (۱۳۶۸)، مفهوم جغرافیای سیاسی اطلاعات، تهران: نشر چاپار.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵)، کالبدشکافی تهدید، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.
- افتخاری، اصغر و نصری، قدیر (۱۳۸۳) روش و نظریه در مطالعات امنیتی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- امیدوارنیا، محمد جواد (۱۳۷۰)، سیر تحول در اندیشه نظامی و سیاست تسلیحاتی چین، چاپ اول، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- امیدوارنیا، محمد جواد (۱۳۸۱)، امنیت در قرن بیست و یکم، تهران: نشر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- براون و شلی، کتلین و فرد (۱۳۸۳)، ژئوپلتیک فراگیر، ترجمه علیرضا فرشچی و محمد رضا رهنما، نشر دوره عالی جنگ.
- بوفر، آندره (۱۳۶۳)، مقدمه‌ای بر استراتژی، ترجمه مسعود کشاورز، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها، هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تلیس، اشلی (۱۳۸۳)، سنجش قدرت ملی در عصر فرا صنعتی، تهران: ابرار معاصر.
- جفری، ام‌الیوت و رجینالد، رابرت (۱۳۷۸)، فرهنگ اصطلاحات سیاسی و استراتژیک، ترجمه میرحسین رئیس‌زاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- حشمت‌زاده، محمد باقر (۱۳۷۹)، ارتباط و امنیت ملی در جنگ ایران و عراق، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه پاسداران.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰)، بیانات در خصوص بازدارندگی در دانشگاه افسری امام علی (ع)؛ ۹۰/۸/۱۹، برگرفته از: www.Leader.ir
- خبیری، کابک (۱۳۸۲)، «راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران (ملزومات و راهکارها)»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال اول، شماره اول.
- درویشی، فرهاد، تلانی (۱۳۷۹)، «تالکوت پارسونز و مساله امنیت ملی»، فصلنامه امنیت ملی، سال اول، شماره ۳.
- دوترتی، جیمز (۱۳۷۲)، نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل، ترجمه علیرضا طیب و

وحید بزرگی، تهران: قومس، جلد دوم.

- ذوالقدر، محمد باقر (۱۳۸۷)، رساله «طراحی و تبیین الگوی توسعه مدیران سطح عملیاتی نیروی مقاومت بسیج»، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده مدیریت راهبردی.
- رحمان زاده، بهروز (۱۳۸۹)، «جنگ ناهمپراز بالقوه علیه کشور و اقدامات بازدارنده متقابل»، تهران: فصلنامه علوم و فنون نظامی، شماره ۱۵.
- سلامی، حسین (۱۳۸۷)، مدیریت راهبردی صحنه جنگ، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۸۲)، قابل دسترس در وب سایت بانک مرکزی به آدرس www.cbi.ir.
- شیخ عطار، علیرضا (۱۳۸۵)، دیپلماسی انرژی و امنیت ملی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- شیرازی، علی (۱۳۸۲)، طرح های مدون آمریکا علیه انقلاب و مردم ایران، قم: انتشارات خادم الرضا.
- صائبی، محمد (۱۳۷۶)، مدیریت استراتژیک، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۸)، رساله «طراحی الگوی امنیت منطقه ای برای محیط غرب آسیا متناسب با رویکرد ج.ا.ا و با تأکید بر چالش های امنیتی آن»، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده مدیریت راهبردی.
- عسگر خانی، ابو محمد (۱۳۷۷)، «سیری در نظریه های بازدارندگی خلع سلاح و کنترل تسلیحات هسته ای»، مجله سیاست دفاعی، شماره ۲۵.
- علینقی، امیر حسین (۱۳۸۱)، «جایگاه امنیت ملی در استراتژی ملی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال پنجم، شماره دوم.
- غضنفری، کامران (۱۳۸۰)، آمریکا و براندازی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات کیا.
- فردرو، محسن (۱۳۸۹)، آشنایی با دفاع غیر عامل: مدیریت بحران در پدافند غیر عامل، تهران، نشر عابد.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۸۸)، الزامات تئوریک بازدارندگی منطقه ای جمهوری اسلامی ایران، تهران: فصلنامه بین المللی روابط خارجی، سال اول، شماره سوم.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۸۶)، نگرشی تئوریک بر طراحی مدل بازدارندگی سیاست خارجی ایران، تهران: فصلنامه ژئوپلتیک، سال سوم، شماره اول.
- قدیر نظامی، «جزوه درسی بسیج ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی»، سال ۱۳۹۴-۱۳۹۵.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۷۲)، اصول سیاست خارجی و روابط بین الملل، تهران: نشر قومس.
- کالینز، جان ام (۱۳۷۰)، راهبرد بزرگ: اصول و رویه ها، ترجمه کوروش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- کریمی، حمید (۱۳۸۷)، فناوری و توانمندی های نظامی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی،

دانشکده مدیریت.

- کینزر، استفان (۱۳۸۶)، همه مردان شاه، ترجمه شهریار خواجهیان، چاپ سوم، تهران: اختران.
- کریمی، حمید (۱۳۹۱)، الگوی بازدارندگی همه جانبه دفاعی، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- کریمی، حمید (۱۳۹۱)، رساله «تبیین الگوی بازدارندگی همه جانبه دفاعی ج.ا.ا در مقابل تهدید ناهمپراز»، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی.
- گارن هام، دیوید (۱۳۷۹)، ضرورت‌های بازدارندگی، ترجمه سعید کافی، چاپ اول، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- گولینگر، اوا (۱۳۸۸)، قدرت هوشمند؛ دکترین کودتای اوباما در هندوراس، قابل دسترس در اینترنت.
- لطفیان، محمود (۱۳۷۶)، استراتژی و روش‌های برنامه‌ریزی استراتژیک، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- محمدی، غلامرضا (۱۳۸۷)، عمق استراتژیک جمهوری اسلامی ایران با نگاه به چشم‌انداز بیست ساله، تهران: [بی‌نا].
- محمدی، منوچهر (۱۳۸۶)، آینده نظام بین‌الملل و سیاست خارجی ج.ا.ا، تهران: دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه.
- متقی، ابراهیم (۱۳۸۷)، سیاست و روابط بین‌الملل، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- مقتدر، هوشنگ [بی‌تا]، مباحثی درباره سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی.
- معاونت اطلاعات ناجا (۱۳۸۹)، تهدید نظامی ناهمپراز، تهران: ستاد کل آجا.
- معین وزیری، نصرت‌الله (۱۳۷۹)، آیین‌نامه عملیات، تهران: ستاد مشترک ارتش ج.ا.ا.
- موثقی، سید احمد (۱۳۸۴)، نوسازی و اصلاحات در ایران معاصر، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ص ۲۴۶.
- نقیب زاده، احمد (۱۳۶۹)، تحولات روابط بین‌الملل، تهران: قومس.
- نوروزی، محمد تقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی، امنیتی، تهران: انتشارات سنا.
- واعظی، حسن (۱۳۷۹)، ایران و آمریکا: بررسی سیاست‌های آمریکا در ایران، تهران: انتشارات سروش.

منابع لاتین:

- www.wikipedia.org/wiki/threat.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005.